

Grzegorz Nieć
Wybór prac Antoniego Podrazy

Antoni P o d r a z a, *Europa, Galicja, regiony. Wybór pism historycznych*,
Kraków 2006, 456 s.

Przed dwoma laty wystąpiłem z inicjatywą zebrania i wydania w jednym tomie prac promotora mojego doktoratu, prof. Antoniego Podrazy (1920–2008). Historyk ten znany był z tego, że rzadko chwycił za pióro, dobrze czuł się wykładając i dyskutując, nie stronił od publicystyki – ktoś powiedział nawet kiedyś złośliwie, że był złotousty, ale niepiśmienny. Był świetnym pedagogiem i sprawnym kierownikiem prac badawczych. Aliści przeglądając dorobek uczonego podczas przygotowywania wspomnianego wydawnictwa okazało się, że jest tego wszystkiego niemało, i że nie brak tutaj tekstów ciekawych, odkrywczych oraz wciąż przydatnych, które pokazują równocześnie jego rozległe horyzonty badawcze. Wiele spośród nich opublikowanych zostało w wydawnictwach zbiorowych i czasopismach, chociaż nieraz z racji tematu i objętości zasługiwały na osobną edycję (np. studia o literaturze rolniczej).

W wydanym tomie zatytułowanym *Europa, Galicja, Regiony. Wybór pism historycznych* znalazło się trzydzieści rozpraw i artykułów Antoniego Podrazy. Pomieszczono tam zarówno teksty pochodzące z lat 60., jak i te powstałe całkiem niedawno. Obrazują one szerokie spektrum zainteresowań uczonego – rozciągnięte zarówno w czasie, jak i w przestrzeni geograficznej oraz problematycznej i zarazem prezentują charakterystyczną cechę jego warsztatu: dążenie do syntetycznego ujęcia problemu, a jeśli to możliwe, ukazania pewnych prawidłowości. Są tu zatem teksty naukowe w ścisłym tego słowa znaczeniu roztrząsające bardzo nieraz szczegółowe zagadnienie i zaopatrzone w rozbudowany aparat (np. *Żydzi – a wieś w dawnej Polsce*), nieco luźniejsze w formie referaty (np. *Europa jako region historyczny*), rozprawki popularnonaukowe (np. *Początki rządów austriackich w Małopolsce*), jak i wypowiedzi bliższe felietonowi (np. *Patriotyzm a historia*). Takiemu wyborowi przyświecały dwojakiego rodzaju idee: potrzeba przypomnienia wielu do dziś aktualnych i pożytecznych prac oraz chęć zaprezentowania historycznego piarstwa autora w możliwie szerokim zakresie. Zrezygnowano natomiast z publikacji prac drobniejszych, jak również – z przyczyn czysto technicznych (objętość) – rozpraw wydanych osobno: *Regiony gospodarcze Małopolski zachodniej w drugiej połowie XVIII wieku* (wydane w 1958 r. wspólnie z Heleną Madurowicz), *Jakub Kazimierz Haur pisarz rolniczy z XVII wieku. Studium z dziejów polskiej literatury rolniczej* (rozprawa habilitacyjna z 1961) r. oraz wydanych w ostatnich latach syntez dziejów powszechnych w wielotomowych opracowaniach, takich jak *Encyklopedia historyczna świata* oraz *Wielka historia świata*. W tych przedsięwzięciach Antoni Podraza uczestniczył jako autor i redaktor.

Zainteresowania naukowe Antoniego Podrazy skupiły się w kilku kręgach tematycznych. Pierwszy z nich to kwestie związane z podziałami historyczno-geograficzno-ekonomicznymi i regionalizacją naszego kontynentu oraz Polski. Problematyka ta obecna była w pracach uczonego niemal od początku jego działalności naukowej, który specjalizował się w historii gospodarczej, a szczególnie w problematyce agrarnej czasów nowożytnych. Dochodząc do konkluzji i syntetycznego ujęcia zwracał Podraza szczególną uwagę na fakt, że dzisiejsze podziały świata, Europy i Polski w dużej mierze wynikają

z takiego, a nie innego rozwoju ekonomicznego poszczególnych terenów; takiego, a nie innego ukształtowania stosunków własności, co z kolei pociągało za sobą taki, a nie inny sposób gospodarowania na danym terytorium, a w konsekwencji poziom życia oraz świadomość mieszkańców i siłę istniejących organizmów państwowych. Podziały te, jak i ich konsekwencje widoczne i odczuwalne są do dziś. Bez uświadomienia sobie ich istnienia i poznania genezy niełatwo nie tylko zrozumieć historię, ale i dzień dzisiejszy; trudno też skutecznie przeciwstawiać się ich negatywnym konsekwencjom.

Jednakże jego zainteresowania problematyką agrarną rozciągały się praktycznie na całokształt spraw związanych ze wsią i rolnictwem. Dotyczyły bowiem zarówno tematyki ściśle rolniczej – stosunków agrarnych (głównie w Małopolsce), rozwoju wiedzy specjalistycznej (szereg prac traktujących o książce rolniczej polskiej i obcej), jak i spraw związanych z życiem społecznym i politycznym chłopów, w tym przede wszystkim z dziejami ruchu ludowego. Przyswajając polskiemu czytelnikowi, stosunkowo mało znaną, problematykę związaną z książką rolniczą, starał się i tu uchwycić pewien ogólny rys problemu, pokazać „środkowoeuropejski typ literatury gnomicznej”, odnieść go do specyfiki regionu i panujących tam stosunków społeczno-ekonomicznych. Z kolei w studiach nad historią ruchu ludowego zwrócił uwagę na sam sposób tworzenia się i działania organizacji oraz, niezwykle intrygujący i determinujący w znacznym stopniu działalność partii chłopskich, proces tworzenia się elity tego środowiska. Dociekania te dla innych badaczy były nie tylko odkrywcze, ale i inspirujące.

Osobnym i ważnym obszarem zainteresowań badawczych Antoniego Podrazy były dzieje Europy Wschodniej, a w szczególności Ukrainy. W tym zakresie uczony nie tylko prowadził własne badania dotyczące historii tej części naszego kontynentu, jak i wzajemnych relacji między Polską a jej wschodnimi sąsiadami, ale także jako wieloletni kierownik Katedry Historii Narodów ZSRR, który w tym czasie swoim obszarem obejmował ten region Europy, inspirował i animował szereg inicjatyw badawczych. Na szczególną uwagę zasługuje wydany w 1970 r. współredagowany przez niego, wspólnie z Mieczysławem Karasiem, tom studiów pt. *Ukraina. Teraźniejszość i przeszłość* („Zeszyty Naukowe UJ” nr 247, Prace Historyczne nr 32), który stał się w owym czasie wydarzeniem i przede wszystkim spotkał się z życzliwym, a nawet entuzjastycznym przyjęciem na tracącej wówczas swoją tożsamość Ukrainie. Podraza potrafił wyzwolić się – zarówno w swojej pracy badawczej, jak i dydaktyce – z polonocentrystycznego punktu widzenia, tak przecież wypaczającego nasz ogląd problemów historii Europy, a szczególnie narodów nam najbliższych, z którymi zamieszkiwaliśmy przez wieki we wspólnym państwie.

Tom *Europa, Galicja, Regiony* składa się z trzech części. Dwie pierwsze obejmują zdecydowaną większość tekstów, zaś trzecia stanowi swego rodzaju dopełnienie mieszcząc artykuły, a w zasadzie obszerne felietony traktujące o problemach natury metodologicznej, wzajemnych relacjach między życiem społecznym, polityką a historiografią oraz wspomnienia o nieżyjących już historykach – Kazimierz Lepszym (1904–1964) i Zygmuncie Łukawskim (1932–1989). Pierwsza część to 18 rozpraw i artykułów z zakresu historii powszechnej i Polski. Są zatem i całkiem niedawno ogłoszone roztrząsania na temat zakresu przestrzennego i pojęcia Europa Środkowa, w tym referat wygłoszony na ostatnim Zjeździe Historyków Polskich we wrześniu 2004 r. (*Europa Środkowa jako region historyczny*) oraz teksty z ubiegłych dziesięcioleci. Obracają się one wokół często podobnych problemów, jednakże ujmowanych na różne sposoby. Są też prace dotyczące

Małopolski – samego pojęcia, jego historii, podejmowanych prób zdefiniowania – (*Małopolska jako region historyczny. Rozważania na tle zainteresowań historią regionalną*, 1999). Jest to wciąż, jak wiemy, poważny problem stojący na przeszkodzie opracowaniu historii tego regionu Polski, jak i znaczenia gospodarczego tej części naszego kraju w dawnej Rzeczypospolitej (*Rola gospodarcza Małopolski w okresie od XVI do XVIII wieku*, 1970). Ponadto zamieszczono tutaj teksty dotyczące historii Europy Wschodniej – Rosji i Ukrainy, jak i spraw związanych z problemem pogranicznym. Kilka z nich to artykuły sprzed lat kilkudziesięciu, toteż należy mieć świadomość postępu, jaki dokonał się w badaniach historycznych, chociażby w zakresie powstania styczniowego (m.in. monumentalna praca St. Kieniewicza pt. *Powstanie styczniowe*, 1972). Jednakże tekst pt. *Z dziejów stosunków polsko-rosyjskich w dobie powstania styczniowego*, który został wygłoszony jako głos w dyskusji nad jednym z referatów podczas Zjazdu Historyków Polskich w 1963 r. mimo upływu lat i wspomnianego postępu badań wart jest przypomnienia, albowiem autor w sposób syntetyczny przedstawił węzłowe problemy wzajemnych stosunków polskich i rosyjskich rewolucjonistów 2 poł. XIX wieku, które odbiły się nie tylko na wydarzeniach opisywanego okresu, ale także zaciążyły na latach późniejszych. Warto przy tej okazji przypomnieć okoliczności towarzyszące jego powstaniu. Oto bowiem okazało się, że na zjeździe miał zostać wygłoszony szereg referatów dotyczących międzynarodowego kontekstu powstania, zabrakło jednak pośród nich takiego, który omówiłby sprawy polsko-rosyjskich relacji. Taka sytuacja miałaby w owym czasie (dzisiaj pewnie też) swój wymiar nie tylko merytoryczny, ale i polityczny. Jak wspominał Profesor, zwrócono się do niego pośpiesznie z prośbą o szerszą wypowiedź na ten temat. Biorąc pod uwagę okoliczności, także i te polityczne, przyznać należy, że autor dobrze uporał się z „zadaniem” tematem. Z kolei artykuł o Iwanie Piereswietowie, wciąż mało znanym u nas rosyjskim pisarzu politycznym XVI stulecia, pozostaje nadal najszerszym dostępnym w języku polskim opracowaniem na tego tematu.

Drugi blok tematyczny zbioru nosi tytuł *Z dziejów wsi, rolnictwa i ruchu ludowego*. Znalazły się tutaj obszerne rozprawy na temat literatury rolniczej, zarówno te wcześniejsze z lat 70., jak i napisany kilka lat temu syntetyczny referat pt. *Środkowoeuropejski typ literatury agronomicznej (XVII–XVIII w.)*. Pewne informacje i sformułowania w nich zawarte powtarzają się, niemniej ogłoszono je razem, albowiem stanowią one same w sobie nie tylko źródło wiedzy na dany temat, ale i pewną koncepcję ujmowania problemu, co także ma swoją wartość. Autor nosił się przez lata z zamiarem przepracowania i uzupełnienia tych prac i wydania ich w formie osobnej książki. Byłaby to z pewnością rzecz ważna i pożyteczna. Trzeba przy tej okazji podkreślić, że dzieje polskiej książki rolniczej nie cieszą się zbyt dużym zainteresowaniem historyków i literaturoznawców, a szkoda, są to przecież cenne i nierzadko fundamentalne źródła, nie tylko dla badaczy dziejów rolnictwa. Zdecydowanie lepiej rzecz się przedstawia w zakresie literatury rzymskiej. Ostatnie kilkanaście lat przyniosło ze sobą krytyczne edycje przekładów starożytnych autorów (Warrona, Columelli i Palladiusza), jak i obszerną monografię pt. *Rzymska literatura rolnicza* (Toruń 2004); wszystko to za sprawą prof. Ireneusza Mikołajczyka z Poznania.

W drugiej części znalazły się ponadto prace dotyczące problemów gospodarczych, społecznych i politycznych wsi polskiej: *Żydzi i wieś w dawnej Rzeczypospolitej; Chłopskie organizacje i formy ich aktywności społecznej i politycznej. Próba typologii*;

Kształtowanie się elity wiejskiej na przykładzie Galicji na przełomie XIX i XX w.; Poglądy Wincentego Witosa na wiejski ruch młodzieżowy.

W części trzeciej zbioru, zatytułowanej *W kręgu problemów metodologicznych. Refleksje i sylwetki* warto zwrócić uwagę na tekst pt. *Z doświadczeń w zakresie prac badawczych w dziedzinie historii*, który poświęcony jest przede wszystkim Celinie Bobińskiej i prowadzonym z jej inicjatywy i pod jej kierunkiem badaniom nad historią agrarną Małopolski. Od czasu napisania tego tekstu minęło sporo czasu i zmienił się stosunek do metodologii marksistowskiej, na której opierał się zespół do badań agrarnych. Trudno jednakże zarzucić dziś młodym wówczas naukowcom biorącym udział w tych pracach wypaczenie tej metody, które miało miejsce w historiografii szczególnie w pierwszej połowie lat 50., jak również ignorować znaczenie inspiracji marksizmem dla rozwoju badań, zwłaszcza nad historią gospodarczą, co zresztą Podraza podkreśla. Inspiracja marksistowska wywarła niebanalny wpływ na wielu wybitnych badaczy, takich chociażby jak Witold Kula, Henryk Markiewicz czy Jacques Le Goff.

Tom prac zmarłego niedawno Antoniego Podrazy spotkał się z życzliwym przyjęciem, także na rynku księgarskim; praktycznie już się sprzedał. Wydawnictwa zbiorowe i czasopisma naukowe pełnią swą niezwykle ważną i istotną rolę, jednakże warto zbierać i przypominać drukowane w nich teksty w osobnych edycjach, dzięki czemu mają one szansę trafić do szerszego kręgu odbiorców, a często wydane razem stanowią już nową jakość. *Europa, Galicja, Regiony* dały początek serii wydawniczej zatytułowanej „Regiony – Historia – Kultura”, w której ukazały się już w 2007 r. tomy: prof. Ireny Homoli-Skąpskiej, *Z dziejów Krakowa, Galicji i Śląska Cieszyńskiego* oraz prof. Stanisława Grodzkiego, *Szkice galicyjskie. Studia i przyczynki do historii ustroju Galicji*, zaś w druku jest zbiór prac prof. Mariana Zgórniaka.

Sylwester Dziński
Piętnaście lat doświadczeń

*Polskie media lokalne
na przełomie XX i XXI wieku.
Historia. Teoria. Zjawiska,*
red. J. Jarowiecki, A. Paszko,
W.M. Kolaś, Kraków 2007, 325 s.

Pod koniec 2005 r. w Krakowie odbyła się konferencja naukowa „Media lokalne w Polsce – piętnaście lat doświadczeń” zorganizowana z okazji 60-lecia Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Krakowie oraz 30-lecia Komisji Prasoznawczej PAN – Oddział w Krakowie. W konferencji uczestniczyli badacze zajmujący się prasą lokalną ze wszystkich znaczących ośrodków w Polsce (dominuje środowisko krakowskie, śląskie i poznańskie). Większość wygłoszonych referatów opublikowano w recenzowanej tu książce, wydanej przez Wojewódzką Bibliotekę Publiczną w cennej serii BiblioTheca (jako 17. kolejna pozycja). Specjalnie dla potrzeb tego wydawnictwa Jerzy Jarowiecki opracował *Badania nad polską prasą lokalną. Studium przeglądowe*, zaś Sylwester Dziński: *Krótki rys dziejów polskiej prasy lokalnej (do 1989 r.)*. W sumie w omawianej książce opublikowanych zostało 16 studiów zamieszczonych w 8 rozdziałach.